

ПЕРСПЕКТИВАТА „СПЕЦИАЛИЗИРАН ДЕТСКИ СЪД“*

Доц. д-р Божидара Кривирадева

СУ „Св. Климент Охридски“

THE PERSPECTIVE “JUVENILE COURT”

Bozhiadara Kriviradeva, Assoc. prof. Dr.

Abstract: The article presents a systematic review of the concept of juvenile court in Bulgaria. It deals with the first ideas for creation of such a court at the beginning of 20-th century, the development these ideas went through at different social-politic stages Bulgarian society went through. The article also presents the results of an empirical study of then opinion of professional in different institutions working with children at risk and children with delinquent behavior regarding the creation of juvenile court in Bulgaria which will deal with all kinds of cases in which children are involved.

Key words: Juvenile court, children with delinquent behavior, juvenile offenders.

През последните години се реализираха редица промени в българското законодателство по посока гарантиране правата на децата у нас. Създаването на Закона за закрила на детето и направените през 2004 г. промени в съществуващия Закон за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните доведоха до редица промени, свързани с гарантиране правото на малолетните и непълнолетните да участват в процедури по налагане на възпитателни мерки за извършени правонарушения. С неопределена цикличност през последните десет години у нас периодично се поставя въпросът за създаване на детски съдилища, очертава се необходимостта от промяна в съществуващата нормативна уредба за справяне с извършените противообществени прояви от страна на малолетните и непълнолетните. Редица неправителствени организации под различни форми се опитват да инициират значими промени, съобразени с европейските практики в областта на детското правораздаване. В началото на календарната година министерство на правосъдието обяви, че ще започне процедура по разкриване на специализиран детски съд, но това се оказа невъзможно, тъй като липсват финанси за това добро начинание.

* Статията отразява теоретико-емпирично изследване, реализирано в рамките на проект, финансиран от фонд научни изследвания при СУ „Св. Кл. Охридски“, на тема „Детски съд в България – мит и/или реалност“

Идеята за създаване на детски съд у нас не съществува само през последните години, корените ѝ се откриват още в началото на XX в., когато българската държава започва да се съвзема и да съобразява законодателството си с европейските практики. В началото на миналия век у нас единствените пряко ангажирани с борбата с детската престъпност са Пловдивското дружество за борба с детската престъпност, основано по инициатива на съдия Тодор Марков на 2. II. 1906 г. и Софийското дружество за борба с детската престъпност, основано по инициатива на съдия Генчо Ханджиев на 1.XI.1917 г. Една от целите, които си поставя Дружеството за борба с детската престъпност, е пряко свързана с учредяване на специални детски съдилища.

За да реализира успешно своите цели, дружеството за борба с детската престъпност предвижда редица средства като: сдружаване и упътване към дейност всички, които имат присърце борбата с детската престъпност; изучаване причините и характера на престъпността и съдействие на специалните власти и обществени институти в борбата им с развиващата се престъпност у нас; настояване пред властите за отделяне на малолетните затворници в предвидените в закона „възпиталища“ и сътрудничество за тяхното добро развитие и обзавеждане чрез откриване на учебни професионални ателиета и пр.; ратуване за учредяване на специални детски съдилища; полагане на грижи за моралното възраждане на затворниците и да ги подготвя да станат добри и благонадеждни граждани; устройване на популярни беседи и библиотеки за затворници с цел да се развие и възбуди у тях съзнание и интерес към обществения морал и културен живот и т.н.[1]

Софийското дружество за борба с детската престъпност в голяма степен успява да постигне целите си. През годините на своето съществуване то успява:

- Да финансира провеждането на научноизследователска дейност на изтъкнати педагози и изследователи с цел проучване международния опит в борбата с детската престъпност и публикуването на резултатите от нея в монографичните трудове „Детската престъпност – правно-социално изследване“ на Петър Райчев, „Нови методи за борбата с младежката запуснатост и престъпност“ на Иван Иванов и Кирил Петков и др.;

- Да инициира няколко законопроекта, предназначени за закрила на децата, а именно Закон за покровителстване на децата, Закон за изправителен дом на малолетни затворници. За нуждите на изграденото от дружеството възпиталище е създаден Закон за възпиталищата в гр. София, влязъл в сила от 1. I. 1922 г. [2];

- Да създава възпитателни институции за деца.

Още през 1909 г. в книгата си „Детските съдилища“ Мирков ясно обосновава необходимостта от създаване на детски съдилища в системата за превенция и корекция на детската престъпност у нас, като обстойно представя съществуващите детски съдилища в Америка, Австрия, Англия, Франция, Германия, Италия, Холандия, Русия.

Според Мирков, за да бъде осъществена идеята за детските съдилища, е необ-

ходимо делата да бъдат специализирани за малолетните и непълнолетните. Необходимо е работата на мировите съдии, прокурорите и съдебните следователи да е специализирана за малолетни и непълнолетни, за да се избегнат съдебните грешки при разглеждането на дела, касаещи малолетните и непълнолетните правонарушители. Според него, съдебните заседания за малолетни и непълнолетни лица трябва да се гледат в специални дни, в които няма насрочени други дела в съдебната сграда. За да бъде доказана виновността на едно малолетно или непълнолетно лице, е необходимо да се събират подробни сведения за причината на престъпните деяния. Децата трябва да са изолирани от възрастните правонарушители. Поради тази причина Мирков смята, че предварителното задържане на непълнолетните трябва да става в обособени помещения, а не в затворите или участъците. Според Мирков реформите трябва да започнат от големите градове, там, където „има голяма активна обществена сила, там, където има повече съдии. Наистина, много държави вече разполагат с много възпиталища, като единствено средство за въздействие върху непълнолетните, но те струват много скъпо, когато с въвеждане системата на детските съдилища и попечителния надзор би могло да се добавят по-добри резултати, и то с много по-малко разноски“ [3].

По-късно, през 1938 г., учителите-педагози Иван Иванов и Кирил Петков много подробно и изчерпателно представят системата за мерки за борба с детската престъпност в Германия, Чехословакия и Австрия. Според тях „радикалното разрешение на проблема с моралната запуснатост и престъпност сред младежите у нас е крайно необходимо“. Те смятат, че е „необходимо да бъде създадена система от предпазни, възпитателни и поправителни мерки, изградена чрез едно ново законодателство в духа на съвременните изисквания и постижения. Това ново законодателство би следвало да обгърне и разреши следните по-важни задачи:

1. Всестранна закрила на младежта, за да се предварди от телесно и духовно изграждане и от състоянията на морална запуснатост и престъпност. За тази цел да се създаде държавна институция за закрила и подпомагане на младежта, като под нейно ръководство се поставят всички обществени организации, които полагат грижи за младежта.

2. Учредяване на младежки съдилища, върху които да се възложат всички младежки наказателни и настойнически дела, както и делата срещу възрастни, които увреждат правата на детето за възпитание и издръжка.

3. Създаване на Помощна служба при младежките съдилища, на която да се възложи грижата за изследване и установяване състоянието на младежта и нейната жизнена среда, да участва във всички моменти на съдебни процеси и да провежда наложените от съда предпазни и възпитателни мерки. Тази служба да се възложи на официални органи, като в тяхната помощ бъдат привлечени на първо място дружествата за борба с детската престъпност, а също и други някои организации за закрила и подпомагане на младежта.

4. Да се повдигне границата на пълната наказателна безотговорност на 13 и 14

години, за да съответства на началото на нравствено-волевото съзряване. Горната гранична възраст на младежката наказателна отговорност да се приближи по възможност до възрастта на пълнолетието.

5. При определяне на санкциите спрямо провинени младежи младежкият съд да дава предимство на предпазните и възпитателните пред наказателните мерки, като за мерило да служи не само размерът на провинението, а и степента на нуждата от възпитание. Налаганите наказания да бъдат относително неопределени т. е. да се определят между един минимален и максимален размер, за да се даде пълна възможност за индивидуално третиране на провинения, с оглед да се осигури необходимата продължителност на въздействието според нуждата и податливостта на възпитание.

6. Да се учредят разпределителни домове и наблюдателни станции, където да се задържат на първо време скитащи, безпризорни и социално запуснати деца и младежи за наблюдение, изследване и по-нататъшно разпределение.

7. Да се учредят възпитателни домове за морално застрашени и запуснати деца и младежи от двата пола, в които питомците да получават необходимото възпитание, гражданска и професионална подготовка. Тези възпитателни домове да бъдат устроени според павилионната система, за да се даде възможност за едно целесъобразно групиране на питомците според възпитателните им нужди.

8. Да се създадат поправителни домове за провинени младежи, наказани с лишаване от свобода, като при режима на изпълнение на младежките наказания да се даде предимство на педагогическите изисквания.

9. За освободените от възпитателните и поправителните домове да се полагат необходимите грижи за намиране на подслон, работа, подходяща младежка и обществена среда и за създаване на една опора и ръководство до тяхното пълнолетие.

10. Да се осигури от страна на държавата по-големият дял от необходимите материални средства за реализиране на системата от предпазни, възпитателни и поправителни мерки, а останалата част да се поеме от обществената благотворителност и от семействата или близките на децата и младежите, задължени с тяхното възпитание“ [4].

За радост на членовете на Дружеството след двадесет и пет годишна работа, като „пионер на новите идеи, методи и средства за борба с моралната запуснатост и престъпност сред младежта“ на 4 февруари 1943 г. XXV обикновено Народно събрание гласува и приема с пълно единодушие Закона за съдилища за маловръстни. На основата на дълго изследване и проучване на международния опит за борба с детската престъпност и с широката обществена подкрепа Законът за съдилищата за маловръстни е един своеобразен завършек на една епоха в развитието на българското общество и показва зрялост на обществото. Настъпилите политически промени у нас през 1944 г. слагат край на едно дълго чакано и жадувано начало от страна на българските юристи, общественици, педагози, психолози, психиатри, каквито членуват в Дружеството за борба с детската престъпност.

За съжаление не могат да се намерят значими доказателства за работата на създадените детски съдилища, поради бързото им закриване. Те реално са закрити, преди да започнат да функционират в цялата страна.

Съдилищата за маловръстни законодателно съществуват до 1948 г., като на 6.V.1948 г. са направени изменения на Закона за наказателното съдопроизводство и те са закрити. Съгласно разпоредбата на чл. 641 „маловръстните са поставени под особена закрила“. Техните дела са поставени в компетентността на околийските съдилища като най-близката съдебна инстанция „до народните маси“, като всички дела за престъпления, извършени от непълнолетни, са изземвани по компетентност на съдилищата и са се предавали в компетентност на околийските съдилища. Друга особеност е, че околийският съд е действал като колективен орган, а не като едноличен съд, като за непълнолетните са назначавани съдебни заседатели педагози и родители, запознати с възпитанието на децата. Това положение е преходно, тъй като независимо от осигурената защита от съдебен произвол, непълнолетните лица са третираны наравно с възрастните, което води до разбирането, че те са престъпници. В наложената процедура няма възможност да се разграничи мотивът за деянието дали е от лекомислие, или е истинска общественно-опасна проява. Поради тази причина при следващото изменение и приемането на новия Наказателно-процесуален кодекс е създадена специална глава XXIII, където е изработена една изчерпателна нова система по отношение делата срещу непълнолетните. Основният принцип, който качествено отличава отношението в наказателния процес срещу непълнолетния е, че сега се поставя акцент не на застрашителната функция, а на възпитателната. За първи път след 1878 г. и в наказателния закон са направени качествени промени едва през 1951 година. Съгласно чл. 43 от Наказателния кодекс „Наказанието на непълнолетните се налага с цел преди всичко да бъдат те превъзпитани и подготвени за общественополезен труд“ [5].

В началото на 50-те години на XX век работещите в звената за детска престъпност в структурата на Министерството на народната милиция, прокурори и съдии, работещи с деца правонарушители започват да виждат остра нужда от създаване на специални органи, работещи с деца и младежи правонарушители както в самата структура на милицията, така и от създаването на един център, който да внася по-голяма организираност в тази дейност. Тъй като по това време България следва политиките, наложени от тогавашния СССР, то у нас през 1958 г. се създава Централна комисия за борба против детската престъпност, а при околийските и районните народни съвети – местни комисии, чиято основна задача е реализиране на дейности по предотвратяване на престъпността сред малолетните и непълнолетните.

Съгласно все още действащия Закон за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните, възпитателните мерки на малолетните и непълнолетните правонарушители се налагат от местните комисии за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните.

През 2004 г. законодателят осъществява значими промени в Закона за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните. Според Боян Станков „новите законодателни решения, включени в Закона за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните от 2004 г., имат прибързан характер и могат да породят сериозни проблеми с отражение върху контрола над противообществените прояви на малолетните и непълнолетните.“[6] Той счита, че тръгвайки към радикална реформа, „законодателят е трябвало да обмисли идеята за специален съд за лицата от 8 до 18 години, изграден върху принципите на стандартите на ООН и препоръките на Съвета на Европа за наказателно правосъдие.“(пак там) И по-нататък, заключава авторът, „това неминуемо би довело до абсолютно етатизиране на процеса“. Според Станков другият подход е укрепване и усъвършенстване на познатия модел – система от органи извън съдебната система, които акумулират активността на гражданите и неправителствените организации с цел поправяне и превъзпитаване на младите правонарушители. Той посочва и трети подход: „пълно обособяване на две групи правонарушители – малолетни, чиито противообществени прояви да се разглеждат от органи извън съдебната система, и непълнолетни, чиито престъпления и други противообществени прояви да бъдат предмет на разглеждане от съд със специализация на съдиите, прокурорите и адвокатите.“(пак там) Ако се перифразира заглавието, би могло да се каже: извършената през 2004 г. реформа в наказателното правосъдие за деца от 8 до 18-годишна възраст не е авангардно решение, а по-скоро отклонение от принципите на наказателното право и наказателния процес и от минималните стандартни правила(пак там). Според Б. Станков извършената реформа в наказателното правосъдие за ненавършили пълнолетие лица отразява липсата на ясна и непротиворечива наказателна политика – общо и в частност по отношение на малолетните и непълнолетните.

Наблюдавайки и изучавайки системата за превенция на противообществените прояви на малолетните и непълнолетните, ние констатирахме, че тя се нуждае от цялостни качествени промени, които да бъдат съобразни с „ангажиментите, поети през последните двадесет години от държавата с присъединяването ни към редица международни договори и да отговори на изискванията на международните организации, в които България членува, за съвременен и хуманен отношение към децата в конфликт със закона“[7].

За да се потвърди или отхвърли това твърдение, се проведе емпирично изследване с работещите в съществуващите в момента паралелно (което е нецелесъобразно) две системи за работа с деца и семейства, а именно системата за закрила и защита на деца и семейства и системата за превенция на противообществените прояви на малолетните и непълнолетните. Емпиричното изследване се осъществява в рамките на Фонд научни изследвания към СУ „Св. Кл. Охридски“ от екип преподаватели, работещи във Факултета по педагогика. Изследването се реализира в две направления: първото е анкетно проучване чрез специално изработена

анкетна карта, второто – запознаване с италианския опит в областта на детското правораздаване, в рамките на което се осъществи интервю с директора на детския съд в Милано (то е приложено в края на статията).

Анкетната карта бе попълнена онлайн от специалисти, работещи в системата за закрила и защита на децата и семействата и в системата за превенция на противообществените прояви на малолетните и непълнолетните. В изследването се включиха 165 души. От тях най-голям процент – 29,6% работят в системата за борба с противообществените прояви на малолетните и непълнолетните, следвани от лица, работещи в неправителствения сектор (23,1%), в училище (11%), в системата за закрила на детето (9,3%). Най-малък процент от участниците в изследването работят в правораздавателната система – само 3,7%, и в системата на вътрешните работи – 4,6%. Останалите респонденти са служители в системата на висшето образование, различни звена за социални услуги и други структури, имащи косвено отношение към изследвания проблем.

В най-голям процент от случаите – 33,5%, изследваните лица са работили между една и пет години на настоящото работно място. Следват ги респондентите с трудов стаж на настоящото работно място между 6 и 10 години – 16,8%. Около 6,6% работят на посочената от тях длъжност между 15 и 20 години. По 3,6% от всички изследвани лица работят на настоящото си работно място съответно между 11 и 15 години и между 20 и 30 години. Само 1,2% посочват, че работят на настоящото работно място над 30 години.

Според получените резултати от емпиричното изследване 85,30% от всички изследвани лица смятат, че правораздавателната система у нас се нуждае от промяна, а 58,40% посочват, че системата за борба с противообществените прояви на малолетните и непълнолетните се нуждае от промяна. Независимо от сравнително високия процент на недоволни от съществуващата система за борба с противообществените прояви на малолетните и непълнолетните, 44,10% от всички изследвани лица смятат, че е необходимо да бъде създаден специализиран детски съд и че той ще подобри работата с деца правонарушители или жертви на посегателство, тъй като:

- в него ще работят специалисти в областта на детското законодателство;
- подготовката на необходими материали по дела за деца правонарушители, провеждането на заседанията по тези дела, както и изпълнението на наложените мерки и наказания ще бъдат извършвани от специално обучени специалисти – психолози, педагози, социални работници, юристи и др., чиято компетентност е работа с деца;
- ще има ясни и точни правила;
- делата няма да се бавят, докато непълнолетните навършат пълнолетие;
- ще има специално подготвени адвокати и прокурори, специализирали в детското девиантно и делинквентно поведение, които адекватно да реагират на постъпките им;

– всички специалисти, които работят с деца, трябва да са специално обучени за това;

– създаването на детски съд ще гарантира по-бързи процедури и решения в интерес на децата;

– специализираният детски съд ще направи правораздаването в тази област по-адекватно [8].

Според не малък процент от изследваните лица специализираният детски съд няма да подобри работата с деца правонарушители, тъй като[9]:

– „Създаването на специализиран детски съд означава отново да се започне работа от краката към главата, поради факта, че не съществува проблем в налагане на наказания на деца, правонарушители..., а проблемът се състои в липса на превенция и на добра работа с децата след извършване на нарушението от тях. В страната липсват специализирани места, където децата да търпят наказанията. Липсват места, където детето няма да се страхува и където няма да има опасност да се превърне в жертва на насилие от друго дете. Вместо да се създава специализиран съд и за децата, то да се вложат средства и усилия в оптимизиране на местата, където децата да търпят наложените им наказания в здрава среда, гарантираща поправянето и превъзпитанието им. Родителите са особено важни за децата и тяхната роля не трябва да се подценява. Трудно е държавата да работи с деца, за които никой не се грижи“;

– „Проблемът не е толкова в специализирания съд, а в качеството на правораздаване. Могат да се създадат специализирани състави в рамките на общата система, които по същия начин да са по-квалифицирани и обучени, не е необходимо да се разходват излишни средства за нова административна система. Може единствено да се въведат промени, които да дават възможност за прилагане на по-гъвкави решения по отношение на малолетни – наказанията, които се налагат от съдилищата за непълнолетни не са по-различни от тези за пълнолетни, даже са по-ограничени. По-голяма част от пробационните мерки са абсолютно безполезни – може би само общественополезният труд си заслужава. Всичко останало е формално. Трябва да се предвидят мерки като лечение на наркомани и др.“;

– „Ще утежни и бюрократизира още повече сега действащата система. Промяната на името – КБППМН с детски съд ще отговори на някои изисквания на европейски институции, но няма да подобри дейността“;

– Ще замени една работеща система с друга, която би била по-травмираща за психиката на подрастващите...;

Както се вижда, защитниците на съществуващата система не са малко. Видно е от отговорите, че няма ясна и точна аргументация за ефективността на съществуващата система и с какво въвеждането на съществуващите добри европейски практики в областта на детското правораздаване ще оцети децата. Аргументацията на изследваните лица за нуждата и необходимостта от запазване на съществуващата система за борба с противообществените прояви на малолетните и непъл-

нолетните не е убедителна и не е съобразена с новите социално-икономически условия в страната.

Според 65,30% от изследваните лица в отделите за закрила на децата трябва да бъдат назначени специалисти, които да работят само с деца правонарушители и с девиантни прояви. Това желание на изследваните лица по недвусмислен начин показва, че независимо от всичко системата за работа с деца у нас се нуждае от промяна и тя трябва да бъде съобразена с европейските стандарти и да отговоря на възникналите нужди и потребности на обществото.

Интересни са резултатите, дадени от респондентите на въпроса, в който се търсят причините да бъде създаден специализиран детски съд у нас. Те могат да бъдат ранжирани по следния начин:

- „поради реална необходимост от промяна в съществуващата система за превенция и корекция на девиациите при децата – 56%;
- поради необходимостта от извършване на реална промяна в съществуващата система за борба с противообществените прояви на малолетните и непълнолетните, тъй като тя не отговаря напълно на актуалната ситуация у нас – 33%;
- поради приетите международни документи и спогодби – 25,70%;
- поради липсата на промяна в съществуващата система за борба с противообществените прояви на малолетните и непълнолетните – 22,90%;
- поради промяна заради промяната – 16,50%;
- поради приетите стратегически документи в областта на закрилата на децата – 13,80%.“

Въпреки съпротивата по създаване на специализирания детски съд от страна на работещите в системата за закрила и защита на децата и системата за борба с противообществените прояви на малолетните и непълнолетните, 65,11% от респондентите смятат, че създаването на специализирания детски съд ще доведе до оптимизиране работата на работещите в системата за закрила на детето и ще доведе до по-бързо и ефективно решаване на всеки конкретен случай. Този резултат ни дава основание да смятаме, че голяма част от изследваните лица успяват да преценят, че чрез създаване на специализиран детски съд правата на децата ще бъдат съблюдавани адекватно от юристите и специалистите, работещи в правораздавателната система за деца.

Резултатите от реализираното емпирично изследване ни дават правото да направим и следния извод: голяма част от работещи в съществуващите две паралелни системи (системата за закрила и защита на деца и семейства и системата за борба с противообществените прояви на малолетните и непълнолетните), макар и с малки противоречия, като цяло са убедени в необходимостта от реализирането на промяна в областта на правораздаването, чрез което да се гарантира ефективно реализиране на социалната закрила и защита на деца и семейства.

Създаването на специализиран детски съд е идея, която се дискутира от доста години и сега е настъпил моментът да се осъществи, тъй като каквото и название

да се даде на тази власт, която ще разглежда деянията, поведението, простъпките и престъпленията, извършени от маловръстните, тя все пак трябва да бъде снабдена с всичките пълномощия на съдебната власт. Всяко решение на тази власт трябва да се предшества от установяване факта на деянието, а това установяване е възможно само след известно разследване, след разпит на свидетели за станалото събитие, а понякога са необходими даже огледи и изземвания. Поради тази причина тази власт трябва да има право да призовава и разпитва лица от всички възрасти и да ги принуждава в случай на нужда, да се явят пред нея. Тази власт, от друга страна, като разглежда делата на маловръстните, често ще влиза в колизия с правата на родителите им, а понякога решенията ще ограничават тези техни права в полза на децата. Решавайки делата на маловръстните тази власт трябва да разглежда и въпросите за наказанието на родителите и настойниците, уличени във виновна небрежност относно възпитанието на децата си и за обезщетяване на потърпевшите лица било от страна на маловръстните, било от страна на родителите им.

Изтъкването на причината, че за да бъде реализирана промяна „на една подобна система са необходими твърде много материални средства, които държавата и обществото не могат... да отделят“ е крайно неоснователна. В този смисъл особено актуално звучат направените констатации преди повече от 70 г.: „И при сегашното състояние на липса на необходимите грижи спрямо съдбата на морално запуснатите и порочни деца и младежи и при сегашната система на репресивни мерки спрямо провинените младежи се разходват не по-малко средства. От една страна, държавата отделя огромни средства за провеждане на полицейски и съдебно-наказателни мерки, които в повечето случаи при децата и младежите не довеждат до положителни резултати, а от друга – материалните щети, нанасяни от безпътния живот на тези деца и младежи, както и техният непроизводителен паразитен начин на живот костват на обществото не по-малко средства. Сумирани всички тези средства, които държавата и обществото пряко или косвено дава за морално запуснатата и провинена младеж, биха били достатъчни за провеждане на една система от предпазни и възпитателни мерки, за която от опита на много страни може да се твърди с абсолютна увереност, че е по-икономична и винаги довежда до желаните резултати“ [10].

Очевидно проблемът не е нов и ние трябва да се замислим отново за актуалността на въпроса, свързан с предоставяне на ефективна социално-правна защита на децата у нас. Реализираното теоретико-емпирично изследване, чрез което се целеше да се проучи отношението на специалистите, работещи с деца и семейства, относно създаването на специализиран детски съд у нас ни дава основание да направим следните *изводи*:

- Необходима е реформа в социално-правната система за закрила и защита на деца, която да бъде ефективна и адекватна на обществените промени у нас;
- Реализирането на тази реформа трябва да е функция на желанието и въз-

мogućности на отговорните за това държавни органи в Р България, а именно Народното събрание, правителството, отделните министерства;

➤ Необходимо е да се организират ефективни възпитателни мерки, чрез които да не се цели единствено санкционирането на децата правонарушители, а такива, чрез които да бъдат подпомагани, за да се социализират успешно в обществото;

➤ Необходимо е да бъдат разгледани и добре прецизирани всички нормативни документи, гарантиращи адекватната и бърза защита на правата на децата у нас.

Приложение 1

ДЕТСКИЯТ СЪД В ИТАЛИЯ – ТРАДИЦИЯ И КОМПЕТЕНТНОСТ

Разговор с д-р Дзеволла, директор на Детския съд в
Милано, Италия

Проф. д-н А. Чавдарова, доц. д-р Б. Кривирадева [11]: Д-р Дзеволла, благодарим Ви, че приехте да се срещнете с нас и да споделите опита на Милано, респ. на Италия, относно функционирането на Детския съд. През последните години в България се постави на дискусия, доколко съществуващата система за закрила на децата, превенцията и корекцията на детската престъпност е адекватна на промените, които настъпиха у нас в началото на 90-те години на XX в. и особено след приемането на България в Европейския съюз. В този смисъл ние искаме не само да проучим добрите практики, каквито безспорно има в Италия в това направление, но и да предложим чрез нашия проект, в рамките на който е и това наше посещение, разумни законодателни и институционални промени. Ето защо нашият първи въпрос е, *Откога съществува специализираният Детски съд в Италия?*

Д-р Дзеволла: Първата стъпка в това направление е направена през 1944 г., когато чрез кралски декрет № 1404/ 1944 г. се предвижда създаването на детския съд. Основната цел на този нормативен акт е да се обърне внимание на обществеността, че държавата ще бъде активната страна при решаване на проблемите на децата с девиантно поведение. Още в първия член на този декрет са упоменати и структурите, които ще се занимават с малолетните престъпници. Там става дума за институции, т. е. места, където ще се превъзпитават децата, като се предвижда да се създаде затвор за малолетни престъпници, където ще се осъществяват наказанията за деца, извършили престъпление. В началото се е установило, че трябва да има специални места за превъзпитание на деца, извършили правонарушения, като усилията са били насочени към работа със семейството, т. е. укрепване на се-

мейните връзки. Много по-късно се взема решение да се създаде специализиран съд за малолетни/непълнолетни престъпници. Първоначално стъпките са била доста скромни, по-скоро само предупредителни, че всяко нарушение на закона от деца ще се наказва. В последствие вече се обособява и самият Детски съд, който има *три звена* в зависимост от функциите и дейностите, които извършва: *наказателно, цивилно (гражданско) и превъзпитателно*.

А. Чавдарова, Б. Кривирадева: Какъв е съставът на Детския съд – в него само юристи ли са включени, или има и други специалисти, които се занимават с проблемите на децата и семействата?

Д-р Дзевол: В самото начало в състава на Детския съд са включени трима съдии – двама професионални съдии (с юридическо образование) и един, който е на хонорар, т. е. той се назовава съдия-хонорарио (съдия-експерт, бел. наша), но всъщност е специалист от области като психология, педагогика, психиатрия или антропология, и е там в качеството си на експерт. И тримата членове на състава участват равнопоставено при взимане на решенията, в този смисъл гласът на всеки член има еднаква степен на тежест. Тук бих желал да направя и още едно уточнение с малко предистория. В Италия едва през 1956 г. жените са приети като съдии в правосъдната система, от което произтичат и последици за Детския съд – към състава на съда тогава се прибавя още един съдия-експерт, който трябва да е жена и така общият им брой става четирима. И днес задължително един от съдиите-експерти трябва да бъде жена. Това се налага не само поради равнопоставеност на половете, а защото често проблематиката изисква експертно мнение на жена с оглед правилното решение на всеки конкретен случай.

А. Чавдарова, Б. Кривирадева: Бихте ли пояснили още малко за състава на Детския съд и по-специално за т. нар. съдии-експерти – какво образование имат, каква е процедурата по назначаване, с какъв мандат са?

Д-р Дзевол: Както вече казах, съставът на Детския съд включва двама съдии-юристи и двама съдии-експерти. *Съдиите-юристи* имат завършено висше юридическо образование и за да работят в този съд, трябва да отговорят на няколко условия. Първото е да са навършили 30 години, тъй като това е възрастта, на която приблизително човек приключва със своето образование и има минимален стаж в системата. Всеки, който желае да бъде съдия в Детски съд, кандидатства за обявените от министерството на правосъдието места. Второто изискване е, след като бъде одобрен, да премине през квалификационен курс, организиран от Висшия съдебен съвет, по време на който се поставя акцент върху тези членове от законодателството, които касаят детската проблематика – например престъпност, осиновяване и др. *Съдиите-експерти* се избират също чрез конкурс, като всеки съд обявява свободните места след изтичане на мандата на всеки съдия-експерт, който е 3 години. За тази позиция могат да кандидатстват специалисти от различни области – психолози, педагози, психиатри, антрополози, криминалисти, токсиколози и др., които биха желали да работят на хонорар и които осъществяват

своята професия в други институции или самостоятелно. Изборът се осъществява по документи от целия състав на съдиите-юристи, които в Милано са общо 16. Критериите за избор са както професионалните качества и компетентности на кандидата, така и възможността от гледна точка на време да работи в това направление. Ако например се кандидатира един университетски професор и каже, че може да отдели време само един път в месеца, то той не се назначава, защото нашите съдии-експерти трябва да се ангажират поне 2-3 пъти в седмицата, а това им отнема доста време и е въпрос на лична преценка. Един съдия-експерт може да заема тази позиция няколко последователни мандата, като това зависи от конкретните дела. Например, ако през изтеклия период има повече дела с деца на имигранти, или с деца, разпространяващи наркотици или са наркозависими, то през идващия мандат ще се търсят експерти в тези направления.

А. Чавдарова, Б. Кривирадева: Д-р Дзеволла, бихте ли ни разказали как практически работи един детски съд? Каква е процедурата по разглеждане на делата?

Д-р Дзеволла: Първо, всеки постъпил случай се поема от един съдия на лотарийен принцип, който се запознава подробно с делото, като проучва отделните аспекти и подготвя една папка с цялата информация. Тъй като всяко дело е специфично, той се обръща към конкретен експерт от съществуващата към съда листа, който да му помогне с компетентно мнение. След като предварителното производство приключи, се свиква съдебното заседание, на което съдът трябва да се произнесе. Съставът на Детския съд се състои от четирима съдии – двама съдии-юристи и двама съдии-експерти, като задължително в състава му влизат съдията и експертът, които са работили по случая и които предварително са запознати най-добре с него. Другите двама се определят на случаен принцип в зависимост от графика.

А. Чавдарова, Б. Кривирадева: На какво основание се взема решението на Детския съд, т. е. каква е законодателната рамка?

Д-р Дзеволла: Решенията, които се вземат в Детският съд, се основават на общото законодателство на Р Италия – това са Конституцията, Гражданският кодекс (чл. 38 – за правомощията на съда, чл. 330-342,), Наказателният кодекс (чл. 97 и 98 – „дали лицето е способно да извърши деянието“, чл. 609 и сл.), Семейният кодекс, Гражданско-процесуалният кодекс (чл. 737-742), Законът за осиновяване от 1983 г. № 184, Международно частно право и др. Специален закон, касаещ Детския съд и детската проблематика няма в Италия. (Д-р Дзеволла ни показва един сборник, в който са публикувани откъси от всички закони на Италия, които са по темата и които подпомагат работата на всеки съдия).

А. Чавдарова, Б. Кривирадева: Д-р Дзеволла, бихте ли ни казали в какви области работи един детски съд? Какви са неговите компетентности и в какви направления?

Д-р Дзеволла: Най-общо мерките, респ. областите на компетентност, са три: възпитателни, наказателни и т. нар. обществени – работа с деца и семейства. Накратко ще разкажа за всяка от тях.

Възпитателната сфера се отнася предимно за деца до 14 години, тъй като в тази възраст те не подлежат на наказателна отговорност. Дори и да извършат по-сериозно престъпление, мярката пак е в областта на превъзпитанието. Ако има например убийство, извършено от дете на 12 години, то съдът постановява възпитателна мярка – изпращане в комуна, където педагози, психолози и социални работници работят с детето. В зависимост от деянието съдът решава каква да бъде мярката – настаняване в институция или работа на специалисти. Превъзпитателната мярка може да засегне и непълнолетните в случай на алкохолизъм, наркомания, проституция и др. В тези случаи се работи със семейството, могат да се заемат социалните служби или детето да се насочи към специализиран център. В това направление съдът работи с децата до навършване на 18 години, след което до 21 години неговите решения могат да имат само препоръчителен характер.

Наказателната сфера обхваща мерки, които касаят непълнолетните, т. е. деца от 14 до 18 години. Тук става дума за извършени деяния, които имат наказателен характер. Мерките са по-строги и най-често извършителите се насочват в специализирана институция. Ако по време на наказателната мярка непълнолетният навърши 18 години, то мярката се трансформира, като Детският съд може да продължи да работи с лицето до навършване на 25 години. Това се реализира по преценка на съда и в зависимост от тежестта на деянието. След 18 години непълнолетният се премества в затвор за възрастни, ако има още дълъг срок на действие на наказателната мярка. Трябва да се подчертае, че съдиите от Детския съд не само издават присъди, но те осъществяват и пълен контрол по тяхното изпълнение.

Обществената сфера е свързана с работа с децата и семействата и тяхната защита. Към това направление се отнасят случаите, когато един от родителите, или и двамата, не се грижат добре за детето. Тогава съдът постановява мерки и ако те отново не се спазват, то детето може да бъде отнето от родителите и да се даде за временно настаняване в друго семейство, да се настани в приемно семейство или за осиновяване. Трябва да подчертая, че Детският съд не се занимава с разводите, това е приоритет на гражданския съд. Но когато ситуацията в семейството по време на развод или след него е неблагоприятна, съдиите могат да постановят временно мярка за извеждане за детето или трайно настаняване в друго семейство.

А. Чавдарова, Б. Кривиradeва: От това, което казахте за обществената сфера става ясно, че Детският съд се занимава с настаняване на деца в приемно семейство и с осиновяванията, които са част от работата на съда в това направление. Бихте ли пояснили как работи Детският съд в тези случаи?

Д-р Дзевол: Да, част от дейността на съдиите в третото направление е свързана с приемната грижа и с осиновяването на деца както от Италия, така и от чужбина. Процедурата е следната: към Детския съд по райони се изготвят списъци с желаещите да реализират приемна грижа или да осиновят дете. Когато възникне необходимост от прилагане на тези две мерки, съдията по делото заедно със съди-

ите-експерти търсят от изготвения списък най-подходящото семейство, след това провеждат разговори с него и се задейства процедурата според законодателството. При международните осиновявания редът е следният: семейството получава писмо от Детския съд, че е одобрено за осиновяване, след което се насочва към Националната агенция за международни осиновявания, която от своя страна се свързва със сходни институции от другите държави, с които има договор и се реализира детето да влезе официално в страната. След като се даде разрешение от Националната агенция, процедурата отново минава през регионалния Детски съд, който е започнал мярката и който завършва осиновяването.

А. Чавдарова, Б. Кривирадева: Д-р Дзеволта, очевидно работата на детските съдилища е твърде голяма по обем и по направления. Бихте ли казали колко такива специализирани съдилища работят в Италия и какъв е принципът на тяхното ситуиране?

Д-р Дзеволта: В момента в Италия функционират 28 детски съдилища. Например в областта Ломбардия има два – в Милано и в Бреша, в област Сицилия са 5 – Катания, Месина, Палермо, Калтанисета и Агридженто. Това е съобразено с нивата на престъпността за региона, както и с нагласите на обществеността. Съдилищата имат определени територии, на които действат.

А. Чавдарова, Б. Кривирадева: Бихте ли ни казали и нещо повече за Детския съд в Милано? Доколкото сме запознати, той е един от най-добрите?

Д-р Дзеволта: Да, нали аз го ръководя (усмива се). Детският съд в Милано има 16 съдии, от които един е председател на цялата колегия. От тях 11, тъй като най-много са делата от обществената сфера, се занимават с тази проблематика, а останалите 4 разглеждат възпитателни и наказателни дела. Броят на съдиите-експерти е 64, тъй като по закон всеки съдия-юрист трябва да бъде подпомогнат от 4 съдии-експерти. Още малко цифри: територията на съда в Милано обхваща около 6 милиона жители, като децата за област Ломбардия през 2007 г. са общо 1 600 000. На година минават по 4000-5000 дела, касаещи отглеждането и възпитанието на децата, докато наказателните мерки са много по-малко. На година има около 50 деца, които са изоставени от родителите си при раждане, около 60-70 деца се отнемат от биологичните им родители. На година по 1000 двойки заявяват желанието си да осиновят деца.

Работата на съда в Милано наистина е добра. Например в област Сицилия, въпреки че там функционират 5 детски съдилища, резултатите са по-слаби. Но това зависи и от района. Област Ломбардия и конкретно Милано като главен административен град са силно икономически развити и това определя по-ниските нива на безработица, престъпност и проблемни семейства.

А. Чавдарова, Б. Кривирадева: Д-р Дзеволта, благодарим Ви много за отделеното време и за разговора. Убедени сме, че опитът, който споделихте с нас, ще ни бъде полезен. На основата на това проучване в рамките на нашия проект ние ще изработим експертно мнение и предложение, което ще депозираме в Народното

събрание и в компетентните институции. Надяваме се, че ще можем да разчитаме на Вашето съдействие и в бъдеще.

ЛИТЕРАТУРА

1. **Кривирадева, Б.** Организация и дейност на социално-педагогическите институции за деца (минало и настояще), Г. 2009
2. Според някои изследователи, напр. Тинка Иванова, това е бил само законопроект, но четейки книгата на Г. Ханджиев „Из моя дневник по изграждане „Дом на човешината“ (1935), където са публикувани Проектозакон за покровителстване децата; Проектозакон за Изпълнителен дом на малолетни затворници, а от 804 до 808 страница е публикуван Закон за Възпиталище в гр. София, не откриваме гриф проектозакон. Фактът, че върху самия закон не е записано „проект“, ни дава основание да смятаме, че той е действал реално, но нямаме пълна сигурност, тъй като липсват данни за това.
3. Цитирано от Кривирадева, Б. Организация и дейност на социално-педагогическите институции за деца (минало и настояще), Г. 2009
4. Цитирано от Кривирадева, Б. Организация и дейност на социално-педагогическите институции за деца (минало и настояще), Г. 2009
5. **Здравков, П.** Детската престъпност и борбата с нея, 1958, с. 70-71
6. **Станков, Б.** Наказателното правосъдие за ненавършили пълнолетие лица – отклонение от принципите или авангардно решение В: <http://www.csd.bg/artShow.php?id=7840> (ползвано октомври 2011)
7. Концепция за държавната политика в областта на правосъдието за детето, август 2011.
8. Това са обобщени мнения на респондентите, които подкрепят необходимостта от създаване на детски съдилища у нас.
9. Това са част от написаните съображения, относно възраженията по създаване на детски съдилища у нас.
10. **Иванов, И., Петков, К.** Нови методи за борба с младежката запуснатост и престъпност., доклад на Дружеството за борба с детската престъпност, С. 1938, с. 72-74
11. Интервюто се проведе на 20.09.2011 г. в Библиотеката на Детския съд в Милано от проф. дпн Албена Чавдарова и доц. д-р Божидара Кривирадева от Факултета по педагогика на СУ „Св. Климент Охридски“ с изключителното съдействието на Дянко Танев, студент в университета Бокони, Милано.